

**AB'YE GİRİŞ SÜRECİNDE
TÜRKİYE'DEKİ DİNİ
AZINLIKLAR**

Dr. Nural SAVCI SÜRMELİ

© Copyright 2024

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

*Bu Kitap, Prof. Dr. Zeki ARSLANTÜRK'ün danışmanlığında yürütülen Nural SAVCI'ya ait "AB'YE Giriş Sürecinde Türkiye'deki Dini Azınlıklar" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

ISBN

978-625-375-230-9

Yayın Koordinatörü

Yasin DİLMEN

Kitap Adı

AB'YE Giriş Sürecinde Türkiye'deki Dini Azınlıklar

Sayfa ve Kapak Tasarımı

Akademisyen Dizgi Ünitesi

Yayıncı Sertifika No

47518

Editör

Prof. Dr. Zeki ARSLANTÜRK

Baskı ve Cilt

Vadi Matbaacılık

Yazar

Nural SAVCI SÜRMEİ
ORCID iD: 0000-0002-7536-3143

Bisac Code

REL102000

DOI

10.37609/akya.3427

Kütüphane Kimlik Kartı

Savcı Sürmeli, Nural.

AB'YE Giriş Sürecinde Türkiye'deki Dini Azınlıklar / Nural Savcı Sürmeli; ed. Zeki Arslantürk.

Ankara : Akademisyen Yayınevi Kitabevi, 2024.

223 s. ; 160x235 mm.

Kaynakça var.

ISBN 9786253752309

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A

Yenişehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

ÖNSÖZ

Yaşadığımız süreç itibarıyla toplumsal meseleleri değerlendirdiğimizde, günümüz dünyasının çok ciddi kavramsal değişimler etrafında kurgulandığı gerçeği dikkatimizi çekmektedir.

Kozmopolitizm, globalleşme, supranasyonel devlet vs. gibi kavramların hegemonik güçler tarafından yeni dünya düzeninin oluşumunda ki “olmazsa olmazı” olarak lanse edildiği, ayrıca bu kavramların siyasi, iktisadi, kültürel ve dini konularda üstünlük sağlama azmin de olan çevrelerce de manipüle edilerek kendi istek ve anlayışları çerçevesinde dünya kamuoyuna dayatıldığı görüşü yaygın bir kanı haline gelmektedir.

Binlerce yıllık tarihimizde var olma, ayakta kalma, hürriyet ve bağımsızlığımızdan taviz vermeden dik duruşunu başarı ile sergileyen bir toplum olarak bizlerin de önüne bu kavramları tartışma götürmeyen değerler sistemi olarak sunulmuş ve kamuoyumuz ekonomik öncelikler ön plana getirilerek ikna edilmeye çalışılmıştır.

Tanzimat sürecine kadar indirgeyebileceğimiz batılılaşma serüvenin de geldiğimiz son nokta Avrupa Birliğine giriş sürecidir. Bu süreçte Avrupa ülkelerinin kendi klüplerine entegrasyonu sağlamak adına önümüze koydukları birtakım yükümlülüklerin yukarıda bahsi geçen değerler sisteminin de bir parçası olduğu gerçeğidir. Bu kavramlara itaat etmenin modernitenin, insan olmanın bir gereği olduğu ve ancak bu kavramlara riayet edenlerin yeni dünyada özellikle de yerlerini alabileceklerine dair inanışlar hüküm sürmektedir.

Bu anlayışın beraberinde getirdiği AB'ye girmenin bir zorunluluk olduğu inancı Türkiye'yi birtakım ev ödevleri yapmaya itmekte ve bu ödevler birçok yelpazelerde işlevsel hale dönüştürülmektedir.

Biz de bu yükümlülüklerden birisi olan “Türkiye’de Yaşayan Azınlıklara Tanınan Haklar” konusunda bizlerden istenen yükümlülükleri ele alarak, konumuzun Din sosyolojisi ayağını oluşturan aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti Devletinin bağımsızlık bildirgesi olan Lozan Barış Antlaşmasındaki esaslar çerçevesinde Azınlık kapsamına dahil edilen Gayri Müslim azınlıkları yani Rumları, Ermenileri ve Yahudileri ele alarak sürecin varacağı noktaları tespit etmeye çalışacağız.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
1.1. Araştırma Konusu, Seçimi, Amacı ve Önemi	1
1.2. Araştırmanın İddiası.....	8
1.3. Araştırmanın Yöntem ve Problemleri	9
1.4. Araştırmanın Temel Kavramları	11
1.4.1. Azınlık	13
1.4.2. Millet Sistemi.....	17
1.4.3. Avrupa Birliği ve Din Kavramı.....	21
1.5. Araştırma Planı	30

BÖLÜM 1

OSMANLI TOPLUM YAPISI	31
A. Osmanlı Toplum Yapısı	31
1.1 Osmanlı Toplum Yapısı ve Azınlıklar.....	31
1.2. Osmanlı Devletinin Klasik Döneminde Azınlıklar	36
B- Osmanlı Devleti'nin Güç Kaybetmeye Başladığı Dönemde Azınlıklar	39
1.3 Şark Meselesi.....	39
1.4. Tanzimat ve Islahat Fermanlarında Azınlıklara Tanınan Haklar	45

BÖLÜM 2

OSMANLIDAN CUMHURİYETE AZINLIKLAR	53
A -Osmanlı'dan Cumhuriyete.....	53
2.1 Milli Mücadele Döneminde Dini Azınlıklar	53
2.2. Cumhuriyet Döneminde Millet Sisteminin Değişimi.....	83
2.3. Lozan Barış Antlaşmasında Azınlıkların Hukuki Durumu	89
B- Cumhuriyetin İlk Yıllarında Azınlıklar	98
2.4. Atatürk Dönemi	98
2.5. İsmet İnönü Dönemi	115
2.6. Demokrat Parti Dönemi.....	121

BÖLÜM 3

DEĞİŞİM YILLARI	131
3.1. Turgut Özal Döneminde Azınlıklar.....	131
3.2. Azınlıkların Önünü Açan Maddeler.....	147
3.3. Azınlık Haklarının Yeniden Gündeme Gelişi	156

BÖLÜM 4

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİ	163
A-Avrupa Birliği Sürecinin Başlaması	163
4.1. Sürecin Başlaması.....	163
4.2. Süreçte Din Olgusu	166
B – Avrupa Birliği Sürecinin Toplumsal Yapımıza.....	174
Olan Yansımaları	174
4.3. Günümüz Avrupa Birliği Süreci Ve Din.....	174
4. 4. Azınlıklar.....	179
4.5. Azınlık Yaratma Çabası İçinde Din Olgusu.....	184

BÖLÜM 5

UYUM YASALARININ SİYASİ YAPIYA OLAN YANSIMALARI.....	191
5.1. Uyum Yasaları ve Din Olgusu	191
5. 2. Sürecin Türkiye İçin Varacağı Noktalar	196
SONUÇ.....	205
KAYNAKÇA.....	211

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Arslantürk Zeki, *Naima'ya Göre XVII. Yy. Osmanlı Toplum Yapısı*, Ayışığı Kitapları, I. Baskı, İstanbul, 1997.
- Aybay Rona, *Yabancılar Hukuku*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2005.
- Bağcı Hüseyin, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Metu Pres, II. Baskı, Ankara, 2001.
- Barlas Mehmet, *Turgut Özal'ın Anıları*.
- Barthold Vasili Vilademiroviç, *Rusya ve Avrupa'da Oryantalizm*, Çev.Kaya Bayraktar-Ayşe Meral, Küre Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2004.
- Bauberot Jean, *AB Ülkelerinde Dinler ve Laiklik*, Çev: Fazlı Arabacı, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2003.
- Bauman Zygmunt, *Sosyolojik Düşünmek*, Çev: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 1999.
- Calleo D.P, *Rethinking Europe's Future* Princeton University Pres, Princeton and Oxford, 2001.
- Cihangir Erol, *Papa Eftim'in Muhtıraları ve Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi*, Turan Yayınları, İstanbul.
- Çakılıkkayak Hüseyin, *Diaspora'da Ermeni Kimliği Paris ve Halep Örneği*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005.
- Çavuşoğlu Naz, *Uluslar arası ve İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*, Su Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 2001.
- Dağı İhsan, *İnsan Hakları Küresel Siyaset ve Türkiye*, Boyut Kitapları, I. Baskı, İstanbul, 2000.
- Dikbaş Yılmaz, *AB Tabuta Çakılan Son Çivi*, Asya-Şafak Yayınları, III. Baskı, İstanbul, 2007.
- Dikici Mehmet, *Uyum Yasaları*, Çatı Kitapları, İstanbul, 2005.
- Djuvara T. G. & Şekip Emin, *Türkiye'yi Parçalama Planları*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 6. Baskı, Ankara, 2004.
- Emiroğlu Kudret & Aydın Suavi, *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim Sanat Yayınları, Ankara, 2003.
- Er İzzet, *Avrupa'da Din Devlet İşleri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996.
- Ercan Yavuz, *Osmanlı Yönetiminde Gayr-ı Müslimler*, Ankara Üniversitesi DTCTF Yayınları, Ankara, 2001.
- Erkal Mustafa, *Yol Ayrımındaki Ülke*, Derin Yayınları, İstanbul, 2007.
- Eroğlu Ahmet Hikmet, *Osmanlı Devletinde Yahudiler*. Ankara: Seba Yayınları, 1992.
- Eryılmaz Bilal, *Osmanlı Devletin de Gayrimüslim Tebanın Yönetimi*, II. Baskı, Risale Yayınları, İstanbul, 1996.
-, *Osmanlı Devletin de Millet Sistemi*, Ağaç Yayınları, İstanbul
- Ferrare Claude, *Türklerin Manevi Gücü*, Çev: Bahaettin, Tercüman 1001 Temel Eser
- Güler Ali & Akgül Suat, *Sorun Olan Ermeniler*, Berikan Yayınları, Ankara, 2003.
- Güler Ali, *Sorun Olan Avrupa Birliği*, Berikan Yayınları, Ankara, 2004.

- Günay Tuncer, *Misyonerler ve Fener Rum Patrikhanesi*, Berikan Yayınları, Ankara, 2002.
- Gündüz Aslan, *Security and Human Rights in Europe* ECI, Marmara Üniversitesi, I. Baskı, İstanbul, 1994.
- Gürbüz Cenani, *Milli Mücadelede Develi ve Ermeniler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.
- İlhan Atilla & İlhan Suat, *Türklerin Jeopolitiği ve Avrasyacılık*, Bilgi Yayınları, I. Baskı, Ankara 2005.
- İlhan Suat, *Türkiye'nin Zorlaşan Konumu*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004.
- Kahraman H. Bülent, *Sağ Türkiye ve Partileri*, İmge Yayınları, I. Baskı, Ankara, 1995.
- Karadağ Raif, *Muhteşem İmparatorluğu Yikanlar*, Divan Yayınları, IV. Baskı, İstanbul, 1971.
-, *Şark Meselesi*, Emre Yayınları, III. Baskı, İstanbul, 2005.
- Kaya Önder, *Tanzimat tan Lozan'a Azınlıklar*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2004.
- Kazıcı Ziya, *Osmanlı'da Toplum Yapısı*, Bilge Kitapçılık, I.Baskı, İstanbul, 2004.
- Kenanoğlu M. Macit, *Osmanlı Millet Sistemi*, Klasik Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2004.
- Kesler Fatih, *Kuran-ı Kerim de Yahudiler ve Hristiyanlar*, TDV. Yayınları, Ankara, 2004.
- Kızılcık Sevgin, *Atatürk'ü Doğru Anlamak*, II. Baskı, Anı Yayınları, Ankara 2004.
- Koçak Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, İletişim Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 1996.
- Köprülü Fuat, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1981.
- Kushner David, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu 1878-1905*, Çev: Şevket Serdar Türet-Rekin Ertem-Fahri Erdem, Kerem Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 1979.
- Küçükkoğlu Bayram, *Türk Dünyasında Misyoner Faaliyetler*, IQ Yayınları, İstanbul, 2003.
- Laçiner Sedat, *Türkler ve Ermeniler*, II. Baskı, Usak Yayınları, Ankara, 2005.
- Macit Nadim, *Küresel Güç Politikaları ve Türkiye*, Fark Yayınları, I. Baskı, Ankara, 2006.
- Metin Halil, *Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları*, MEB. Yayınları, Ankara, 2001.
- Okumuş Ejder, *Türkiye'nin Laikleşme Sürecinde Tanzimat*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1999.
- Okur İbrahim, *Osmanlı'nın Son Yılları*, Okursoy Kitapları, Bursa, 2008.
- Okutan M. Çağatay, *Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Sayı 64, İstanbul, 2004.
- Oran Baskın, *Türkiye de Azınlıklar*, İletişim Yayınları, I. Baskı, İstanbul 2004.
- Ortaylı İlber, *Son İmparatorluk Osmanlı*, Timaş Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2006.
-, *Osmanlı Barışı*,Ufuk Kitap,VII.Baskı,İstanbul,2006
- Özdağ Ümit, *Türkiye- AB ilişkileri*, Asam Yayınları, II. Baskı, Ankara 2002.
- Özdek Yasemin, *Globalleşme İnsan Hakları ve Azınlıklar*, Birikim Yayınları, İstanbul 1994.
- Özkan Abdullah, *Küreselleşme ve AB İle Bütünleşme Sürecinde Türkiye*, Tasarım Yayınları, İstanbul, 2004.
- Pur Hüseyin Perviz, *Varlık Vergisi ve Azınlıklar*, Eren Yayınları, İstanbul, 2007.
- Said Edward, *Oryantalizm*, Çev: Nezh Uzel, İrfan Yayınları, İstanbul, 1998.
- Sevinç Necdet, *Osmanlı'dan Günümüze Misyoner Faaliyetleri*, III. Baskı, Milenyum Yayınları, İstanbul, 2002.
- Somuncuoğlu Sadi, *Avrupa Birliği Bitmeyen Yol*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002.
- Sonyel Salah, *Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğunu Parçalama Çabalarında Hristiyan Azınlıkların Rolü*, Cilt 49, Sayı 195, TTK Basımevi, Ankara, 1986.
-, *Minorities and The Destruction Of The Otoman Empire*.

- Süslü Tolga, *AB Sürecinde Uyum Yasaları*, Piramit Yayınları, Ankara, 2005.
- Şahin Musa Süreyya, *Fener Rum Patrikhanesi ve Türkiye*, III. Baskı, İstanbul, 1999.
-, *Türkiye’de Patrikhaneler*, İlke Yayınları, İstanbul, 2003 .
- Şimşir Bilal, *Lozan ve Çağdaş Türkiye’nin Doğuşu*, 70. Yılında Lozan Barış Antlaşması. İnönü Vakfı Yayınları, I. Baskı, Ankara, 1994.
- Tanzimat I*, MEB, Araştırma- İnceleme Dizisi, “Tanzimat ve Amillerine Umumi Bakış”, İstanbul, 1999.
- Tanzimat II*, Komisyon, MEB., İstanbul, 1999.
- Tezel Yahya Sezai, *Cumhuriyet Döneminin İktisat Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, VI. Baskı, İstanbul, 1994.
- The European Union and Religion: The European Union Turkey and İslam Scientific Council Government Policy*, Amsterdam Uninersty Pres, Amsterdam 2004.
- Timur Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası*, V. Baskı, İmge Yayınları, Ankara, 2001.
- Tokatlı Orhan, *Kırmızı Plakalar*, I. Baskı, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999.
- Türkdoğan Orhan, *Etnik Sosyoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1997.
-, *Kemalist Sistem*, Alfa Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 1999.
- Uras Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, II. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 1987.
- Vahapoğlu Hidayet, *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1990.
- Yalçın Hüseyin Cahit, *Siyasal Anılar*, I. Baskı, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1976.
- Yamakoğlu Cihan, *Türkler Yine Avrupa’da*, Akçağ Yayınları, II. Baskı, Ankara, 1993.
- Yıldız Ahmet, “*Ne Mutlu Türküm Diyebilene*” *Türk Ulusal Kimliğinin Etno-seküler Sınırları 1919-1938*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Yumal Arus, Rifat N. Bali, *Ermeni ve Yahudi Cemaatlerinde Siyasal Düşünceler, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce ,Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşruiyetin Birikimi*, Cilt I, İletişim Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2001.

ANSİKLOPEDİLER

- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Millet Maddesi, Cilt 39, İstanbul, 2005.
- Küçük Cevdet, “Osmanlı’da Millet Sistemi ve Tanzimat”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türk Ansiklopedisi* ,Cilt IV, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.
- Ortaylı İlber, “Osmanlı İmparatorluğunda Millet”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türk Ansiklopedisi* , Cilt IV, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.
- Shaw Stanford, “Osmanlı İmparatorluğunda Azınlıklar Sorunu”, *Tanzimattan Cumhuriyete Türk Ansiklopedisi*, Cilt 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

DERGİLER

- Akgül Suat, “Nutukta Azınlıklar Meselesi ve Atatürk’ün Azınlıklar hakkındaki Görüşleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 29, Cilt X, Temmuz 1994.
- Anzerlioğlu Yonca, “Lozan Barış Antlaşması ve Azınlıklar”, *Türk Yurdu*, Cilt XXIV, Sayı 203, Evren Yayınları, Ankara.
- Bilgin Mustafa Sıtkı, “İstanbul Ermeni Patrikhanesi ve Son Dönemde Ruhban Okullarının Açılmasıyla İlgili Ortaya Çıkan Tartışmalar”, *Stradigma, Aylık Stratejik Analiz Dergisi*, Aralık 2003, Sayı 2.
- Bozkurt Gülnihal, “Azınlık İmtiyazları, Kapitülasyonlardan Tek Hukuk Sistemine Geçiş”, *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, Sayı 40, Cilt XIV, Mart 1998.

- Cano Murat, "Türkiye Azınlıklarının Kurumları", *Görüş Dergisi*, Özel Sayı, "Türkiye'deki Rumlar"
- Dağı Zeynep, "Avrupa Kimliğinin Sınırları ve Türkiye nin AB Üyeliği", *Avrasya Dosyası*, Cilt 11, Sayı I, Ankara, 2005.
- Durdu Mehmet Burak, "Lozanda Ermeni Meselesi Tartışmaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 62, Temmuz 2005.
- Düzgün Mücahit, "Cumhuriyetin İlanından İsrail'in Kuruluşuna Kadar Türkiye'deki Yahudiler", *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Cilt III, Sayı 9-10, Yıl 2000.
- Göka Erol, Beyazyüz Murat & Yüksel Fatih Volkan, "Savaş Meydanlarından Müzakere Dosyalarına", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 82, Güz 2005.
- Güler Ali "Lozandan Günümüze Ermeni Sorunu", *Eğitim Dergisi*, Sayı 64.
- Gürbüz Cazim, "Varlık Vergisi ve Edebiyat", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 82, Güz 2005.
- Huntington Samuel, "Sağlam Milliyetçilik", *Doğu-Batı Dergisi*, Yıl 10, Sayı 14, 2007.
- Kalaycı Hüseyin, "AB Azınlıklardan Sınıfta Kaldı", *Stratejik Analiz*, Sayı 70, Ankara, Şubat 2006.
- Kasım Kamer, "Uluslar arası İlişkiler Boyutuyla Ermeni Sorunu", *Eğitim Dergisi*, Nisan 2003, Yıl 4, Sayı 38.
- Korkmaz Zeynep, "Milli Mücadele ve Sonrasında Türklük Şuuru" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 10, Cilt IV, Kasım 1987.
- Köktaş M Emin, "İnsan Hakları Bildirgelerinde Dil Sorunu", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 54, Ankara, Ocak-Şubat 1999.
- Kurubaş Erol, "Avrupa Birliğinin Azınlıklara Yaklaşımı ve Avrupa Bütünleşmesine Etkileri", *Liberal Düşünce*, Yıl 6, Sayı 23, Ankara, Yaz 2001.
- Öksüz Hikmet, "Türk-Rum Nüfus Mübadelesinin Sebep ve Bazı İstisnaları", *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, Sayı 48, Cilt XVI., Kasım 2000.
- Özdağ Ümit, "3 Ekim ve Sonrasında Türkiye-AB İlişkileri", *Türk Yurdu Dergisi*, Cilt 25, Sayı 19, Ankara, Kasım 2005.
- Robinson Lynn D., "Religion and Realism in International Relations" *Orbes, A Journal of World Affairs*, Volume 47, Number 1 Winter 2003, Published for the Foreign Policy Research Institute, Philadelphia
- Sofuoğlu Adnan, "Anadolu Üzerindeki Yunan Hedefleri ve Mütareke Dönemi Fener Rum Patrikhanesinin Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Dergisi*, Sayı 28, Cilt X, Mart, 1994.
- Terzioğlu Süleyman Sırrı & Özarlan Bahadır Bumin, "Türkiye'nin Avrupa Birliğine Üyelik sürecinde Azınlıklar Sorunu", *Avrasya Dosyası*, Cilt II, Sayı 1.
- Tezel Yahya Sezai, "Kararsız ve Topal Bir Dönüşüm Sürecinde Dünya Konjektörü 2004", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 78, Ankara, Güz 2004.
- Tutal Nilgün, "Doğu ve Amerika Arasında Avrupa", *Doğu-Batı Dergisi*, Yıl 6, Sayı 23, Mayıs-Haziran-Temmuz 2003, Ankara.
- Yalçın Semih, "Seksen Yıllık Cumhuriyetin Kimlik Meselesi", *2023 Dergisi*, www.2023.gen.tr.

MAKALELER

- Adam Baki, "Türkiye Yahudileri", ed: Şinasi Gündüz *Yaşayan Dünya Dinleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, I.Baskı, Ankara,2007
- Aktar Ayhan, "Türk-Yunan Mübadelesinin İlk 50 Yılı, Eylül 1922-Eylül 1923", Der: Müfide Pekin, *Yeniden Kurulan Yaşamlar 80. Yılında 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2005.
- Aral Berdal, "Özal Döneminde İç ve Dış Siyaset, Süreklilik ya da Kopuş", *Kim Bu Özal*, ed: İhsan Sezal-İhsan Dağı, II. Baskı, Boyut Yayınları, İstanbul, 2003.
- Acun Fatma, "AB Uyum Sürecinde Laiklik", ed: Mustafa Yılmaz-Yonca Anzerlioğlu-Yasemin Doğaner, *Avrupa Birliği Çağdaş Uygarlığın Yolu mu Ulusal Egemenliğin Sonu mu?* Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2005.
- Adıyke Nuri, "İslahat Fermanı Öncesinde Osmanlı İmparatorluğunda Millet Sistemi ve Gayr-i Müslimlerin Yaşantılarına Dair", ed: Güler Eren, *Osmanlı*, Cilt 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- Akın Veysi, "Lozan Barış Antlaşması", ed: Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, *Türkler*, Cilt 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- Arslantürk Zeki," Sosyolojinin Konusu" ed: Niyazi Akyüz-İhsan Çapçioğlu, *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, Gündüz Yayınları, Ankara.
- Beşe Ertan, "AB İnsan Hakları:Hukuku ve Siyasi Perspektifler", ed: Mustafa Aykaç-Zeki Parlak, *Tüm Yönleriyle Türkiye-AB İlişkileri*, Elif Kitabevi, İstanbul, 2002.
- Bodur Hüsnü Ezber," Küreselleşme Ulus-Devlet ve Din",ed: Şahin Gürsoy-İhsan Çapçioğlu, *Küreselleşme Ulus-Devlet ve Din*, Platin Yayınları, Ankara, 2007.
- Bonazzi Michael & Toni Atti Roberto,"Minorities and Protected Minorities Constitutional Models Compared" ed: Dunne, Michael Tiziano, *Citizenship and Rights in Multi Cultural Societies* Kele University Pres, Kele, 1995.
- Braude Benjamin, "Millet Sisteminin İlginç Tarihi",ed:Hasan Celal Güzel, *Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu*, II.Baskı, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.
- Budak Ömer," Sevr Paylaşımı", ed: Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, *Türkler*, Cilt 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- Çapa Mesut, "Milli Mücadelede Doğu Karadeniz", ed: Hasan Celal Güzel -Kemal Çiçek-Salim Koca, *Türkler*, Cilt 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- Çetin Halis, "Çatışma ve Diyalog Tartışmaları Arasında İki İnsan İki Medeniyet, Hay bin Yakzen Doğu, Robinson Crusoe Batı", *Doğu Batı Dergisi*, Yıl 10, Sayı 14, Ankara, 2007.
- Doğan İlyas," Avrupa Birliği Giriş Sürecinde Türkiye'de Anayasal Sistem Reformu Bağlamında Küreselleşme ve Ulusal Egemenlik", ed: Zafer Gören, *Avrupa Birliği'ne Uyum Çerçevesinde TC. Anayasasında Gerçekleştirilen ve Gerçekleştirilmesi Planlanan Reformlar*, 22-24 Nisan 2003, TBMM. Yasası, No:1.
- Efe Adem,"Türkiye'nin AB'ne Giriş Sürecinde Din ve Kültürel Çatışma Sorunu, AB'ne Girişin Din Boyutu", Sempozyum.
- Eğribel Ertan, "Tarihte Doğu-Batı Çatışması", Sosyoloji Yıllığı, Kitap 12, Kızıl Elma Yayınları, İstanbul, 2005, "Anadolu Savaş Yolları Kavşağı"
-----, "Anadolu Türklüğünün Yükselişi: Rönesansın Açmazı ve Atlantik Merkezli İlişkiler", Kızıl Elma Yayınları, İstanbul, 2005.
- Ercan Yavuz, "Osmanlı Devletinde Müslüman Olmayan Topluluklar", ed: Güler Eren, *Osmanlı*, Cilt IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

- Eryılmaz Bilal, Osmanlı Devletinde Farklılıklara ve Hoşgörüyü Kavramsal Bir Yaklaşım, ed: Güler Eren, *Osmanlı*, Cilt IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.
- Göktepe Cihat, "Londra ve Zürih Antlaşmalarının Hazırlık Süreci ve Türk-İngiliz İlişkileri (1955-1959)", *Türkler*, Cilt 16, Ankara, 2002.
- Hirschon Renee, "Lozan Antlaşmasının Geriye Doğru İncelenmesi", Der: Müfide Pekin, *Yeniden Kurulan Yaşamlar 80. Yılında Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.
- Keyder Çağlar, "Nüfus Mübadelesinin Türkiye Açısından Sonuçları", Der: Rene Hirschon, *Ege'yi Geçerken 1923 Türk-Yunan Zorunlu Mübadele*, Çev: Müfide Pekin-Ertuğ Altınay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2005.
- Khan Arshı, "Osmanlı İmparatorluğu Çok Kültürlülüğün Doğulu Mimarı", ed: Güler Eren, *Osmanlı*, Cilt IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999
- Koca Ferhat, "Türkiye'nin AB Giriş Sürecinde İslam Hukukunda Zihniyet Değişimi ve Yeni Perspektifler", Türkiye'nin AB'ne Girişinin Din Boyutu, Türk Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Sempozyum 17-19 Eylül 2001, Ankara 2003.
- Köseoğlu Nevzat, "Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Doğuşu ve Özellikleri", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt IV., *Milliyetçilik*, ed: Tanıl Bora-Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Küçük Abdurrahman, "Genel Olarak Misyonerlik", ed: Ömer Faruk Harman, *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, III. Baskı, İstanbul, 2005.
- Mavramatis Yorgo, "Yunanistan'da Hıristiyan Göçmenler ve Müslüman Azınlıklar" Der: Müfide Pekin, *Yeniden Kurulan Yaşamlar 80. yılında 1923 Türk-Yunan Zorunlu Mübadelesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, I. Baskı, 112, İstanbul, 2005.
- Molho Rena, "Tanzimat Öncesi ve Sonrasında İstanbul Yahudileri", ed: Pınelopi Stathis, *19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler*, Tarih Vakfı, Yurt Yayınları, İstanbul. 1999.
- Özdemir Hikmet, "1980 ve Sonrası", ed: Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, *Türkler*, Cilt XV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
-, "Azınlıklar İçin Bir Osmanlı Türk Klasığı 1453 Sözleşmesi", ed: Güler Eren, *Osmanlı*, Cilt IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.
- Özkan Ayşe, Duvan, "Avrupa Birliği ve Azınlık Hakları", *Avrasya Dosyası*, Cilt 10, Sayı 2, Ankara, Yaz 2004.
- Sak Hüseyin, "Webergil karizmatik Otorite Tipolojisi Çerçevesinde Özal ve Demokrasi-miz" *Kim Bu Özal*, ed: İhsan Dağı, İhsan Sezai, Boyut Yayınları.
- Shaw Stanford, "Osmanlı İmparatorluğunda Yahudiler", ed: Güler Eren, *Osmanlı*, Cilt IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara. 1999.
- Shmuelevitz Aryeh, "Millet Sistemi ve Musevi Cemaati", ed: Güler Eren, *Osmanlı*, Cilt IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.
- Şan Mustafa Kemal, "Tarihte Doğu-Batı Çatışması", *Sosyoloji Yıllığı*, Kitap 12, Kızıl Elma Yay., İstanbul, 2005, "Tek Tanrılı Evrensel Dinlerin Doğuşu ve Doğu-Batı Çatışması"
- Şenay Bülent, "AB'nin Dini Kimliği Var mıdır? AB'de Dinlerin Tarihine ve Bugününe Bir Bakış", Türkiye'nin AB'ne Girişinin Din Boyutu, Sempozyum.
- Tosun Ramazan, "Türk-Rum Nüfus Mübadelesi", *Türkler*, Cilt XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- Uzun Turgay "Osmanlı Devletinde Milliyetçilik Hareketleri İçerisinde Ermeniler", Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001, ed: Hasan Celal Güzel, *Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu*, Yeni Türkiye Yayınları, II. Baskı, Ankara, 2001.

- Yıldırım Azmi, “Rum Çetelerinin Türklere Karşı Faaliyetleri 1912-1922”, ed: Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, *Türkler*, Cilt XV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- Yıldırım Ergün, “Tarihte Doğu-Batı Çatışması”, *Sosyoloji Yıllığı*, Kitap 12, Kızıl Elma Yayınları, İstanbul, 2005, “Herodot Tarihinde Doğuyu Okumak”
- Yılmaz AYTEKİN, “Türk Bürokrasi Geleneği ve Özal”, ed: İhsan Dağı-İhsan Sezai, *Kim Bu Özal*, ed: İhsan Sezai-İhsan Dağı, II. Baskı, Boyut Yayınları, İstanbul, 2003.
- YAZICIÖĞLU M. Sait, “Özal’ın İslam Anlayışı ve Dini Özgürlükleri”, *Kim Bu Özal*, ed: İhsan Sezai-İhsan Dağı, II. Baskı, Boyut Yayınları, İstanbul, 2003.

Web sayfaları

- Bilgin Mustafa Sıtkı, “Lozan Konferansında Ermeni Meselesi İtilaf Devletlerinin Diplomatik Manevraları ve Türkiye’nin Karşı Siyaseti”, web sayfası
- Bozkurt Gülnihal, “Türk Hukuk Tarihine Giriş”, web sayfası
- Hür Ayşe, Haksöz Dergisi, www.haksozhaber.com
- Karpat Kemal, “Türkiye’de Laikliğin Anlamı”, www.tumgazeteler.com., 08.12. 2004.
- Newman Christopher, “Din Sosyolojisi Uyuşma-Çatışma ve Değişim”, Çev: Cengiz Yıldız, www.e-sosder.org, Yıl 2009, Cilt 3.